

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-41>

Галина МАЦЮК,

orcid.org/0000-0002-8857-1857

викладач кафедри української та іноземних мов

Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

(Тернопіль, Україна) galuna.matsiuk@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті досліджено формування навичок монологічного мовлення іноземних студентів на заняттях української мови як іноземної, оскільки саме основу мовленнєвої компетенції формує здатність комуніканта правильно будувати монологічне мовлення. Тому формування навичок, вдосконалення і розвиток монологічного мовлення іноземних студентів посідає чи не найважливіше місце на заняттях української мови як іноземної. Визначено зміст понять: «монологічне мовлення», «компетентність у монологічному мовленні». Досліджено етапи формування монологічного мовлення в іноземних студентів на заняттях української мови як іноземної. Акцентовано на завданнях, які вирішуються на кожному з цих етапів. Вказано, що кожен етап охоплює новий рівень висловлювання іноземних студентів, що формує зростання обсягу зразків мовлення, якими вони оперують. Зазначено, що формування монологічного мовлення українською мовою складає певні труднощі для іноземних студентів, тому що характеризується розгорнутістю та різноструктурністю фраз, а також зв'язністю, що передбачає володіння мовними засобами. Розглянуто основні види монологічного мовлення залежно від комунікативної функції, а також характеру логіко-синтаксичних зв'язків між реченнями. Подані основні показники сформованості загального вміння укладати зв'язне монологічне висловлювання. Дійшли висновку, що підготовка іноземних студентів до монологічного мовлення на заняттях з української мови як іноземної є спеціальною задачею формування в іноземних студентів умінь правильно, логічно будувати зв'язне висловлювання українською мовою, яка вирішується викладачем на різних етапах навчання із застосуванням комплексів вправ для навчання цього виду мовлення. Формування навичок монологічного мовлення іноземців неможливе без урахування вимог комунікативного підходу в навчанні спілкування.

Ключові слова: монологічне мовлення, монолог, монолог-опис, монолог-розповідь, монолог-міркування, українська мова як іноземна.

Halyna MATSIUK,

orcid.org/0000-0002-8857-1857

Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign languages

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

(Ternopil, Ukraine) galuna.matsiuk@gmail.com

FORMATION OF MONOLOGUE SPEAKING SKILLS DURING THE CLASSES OF UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE

The formation of monologue speaking skills of foreign students during the classes of Ukrainian language as a foreign language is considered, because the basis of speaking competence is formed by the ability of the communicator to build monologue speech correctly. Therefore, the formation of skills, improvement and development of monologue speaking for foreign students occupies almost the most important place during the classes of Ukrainian language as a foreign language. The meanings of the concepts: "monologue speaking", "competence in monologue speaking" are defined. The stages of formation of monologue speaking of foreign students during the classes of Ukrainian language as a foreign language are investigated. Emphasis is placed on the tasks to be solved at each of these stages. It is stated that each stage covers a new level of utterances for foreign students, which results in the increase of the amount of speech samples they operate with. It is noted that the formation of monologue speaking in Ukrainian language poses certain difficulties for foreign students, as it is characterized by the diversity of phrases, as well as coherence, which involves proficiency in the language tools use. The main types of monologue speaking depending on the communicative function, as well as the nature of logical-syntactic connections between sentences are considered. The main indicators of the formation of general ability to make a coherent monologue are given. It is concluded that foreign students training in monologue speaking in Ukrainian as a foreign language is a special task, which is solved by the teacher at different stages of learning using the sets of exercises for training this type of speaking. The formation of skills of monologue speech of foreigners is impossible without taking into account the requirements of the communicative approach in teaching communication.

Key words: monologue speaking, monologue, monologue-description, monologue-story, monologue-reasoning, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми. Під час вивчення української мови як іноземної на заняттях з іноземними студентами, розвиток такого виду мовленнєвої діяльності як монологічне мовлення є надзвичайно важливим для досягнення певного рівня мовленнєвої компетенції. Розвиток мовленнєвих навичок та вмінь має особливості, які визначаються певними умовами навчання. Однією з найважливіших практичних цілей навчання української мови як іноземної є потреба навчити іноземців висловлювати свої думки в монологічній формі. Монологічне мовлення функціонує як безперервне висловлювання особи, яке адресоване до одного чи кількох співрозмовників (слухачів), метою якого є необхідність вплинути на них, у чомусь їх переконати. Для монологічного мовлення характерна контекстуальність, оскільки воно повинно бути зрозумілим само собою. Якщо у діалозі щось може бути зрозумілим із ситуації, то у монолозі повинно бути сказано все. Побудова монологічного мовлення передбачає планування та «програмування» не лише одного висловлювання чи речення (як у діалогічному мовленні), а всього повідомлення, що активізує діяльність тільки одного комуніканта. Тому навчання монологічного мовлення є складним процесом, що потребує розвитку творчого й ситуативного мислення іноземних студентів на заняттях української мови як іноземної.

Аналіз досліджень. У науково-методичній літературі проблема навчання монологічного мовлення посідає головне місце й представлена роботами значної кількості педагогів-дослідників, серед яких: І. Бім, О. Вишневський, С. Захарова, Г. Зимина, І. Зимня, Т. Олійник, К. Онищенко, Ю. Пасов, Г. Рогова, В. Скалкіна, Н. Склярєнко та інші.

Чимало робіт розкривають особливості монологічного мовлення, читання та письма як взаємопов'язані процеси (Н. Кузнецова, Б. Кукса, О. Мельник та інші), аспекти методики навчання монологічного мовлення іноземною мовою в школі (А. Вейзе, Л. Лазаркевич та інші), функціональні типи монологічних висловлювань (А. Артикбаєва, Н. Долгалова, М. Калнінь, О. Нечаєва та інші), лінгвістичну характеристику монологічного висловлювання (А. Алхазішвілі та інші).

Значну кількість досліджень щодо формування мовленнєвої компетентності представлено в монографічних працях та науково-методичних журналах українськими науковцями: З. Бакум, А. Богуш, В. Борисенко, Н. Голуб, Ж. Горіна, О. Горошкіна, Т. Донченко, О. Копусь, С. Мартиненко, Л. Мацько, О. Любашенко, М. Пентиліук, Т. Симоненко та інші.

Мета статті – дослідити формування навичок монологічного мовлення іноземних студентів на заняттях української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. До найважливіших умов, що складають основу мовленнєвої компетенції іноземного студента, належить здатність правильно будувати монологічне мовлення. Тому формування навичок, вдосконалення й розвиток монологічного мовлення іноземних студентів посідає чи не найважливіше місце під час вивчення української мови як іноземної.

Монолог (грецьк. *monos* – один і *logos* – слово, мовлення) – мова однієї людини, скерована на саму себе. Він не передбачає безпосереднього відшукування на чиюсь мову, що відрізняє його від діалогу (Баркасі та інші, 2017: 40); усне або писемне розгорнуте мовлення однієї особи, яке не розраховане на безпосередню словесну реакцію слухача й адресоване або самому собі, або іншим особам (Шульжук, 2004: 372); особлива форма побудови усного чи писемного мовлення, яка становить розгорнуте висловлення однієї особи, звернене до самої себе або до глядача (у спектаклі, фільмі) і, на відміну від діалогу, не розраховане на безпосередню реакцію іншої особи (чи осіб) (Ганич, Олійник, 1985: 135).

Монологічне мовлення – процес тривалого, послідовного, зв'язного викладу думок. Монологічна мова є усним висловлюванням однієї людини з метою повідомлення інформації, впливу чи спонукання до дії, яке обдумується раніше (Склярєнко та інші, 1988).

Монологічне мовлення – вид мовленнєвої діяльності за характером участі мовця й адресата в ситуації мовленнєвого спілкування. У монологічному мовленні активним є мовець. Адресат може не брати безпосередньої участі в мовленнєвому акті: він може бути віддаленим у просторі й часі. Його реакція на мовлення мовця не передбачена цією формою мовлення. У монологічному мовленні мовець постає розпорядником мовних засобів, їхнім вибором, поєднанням (Загнітко, 2012).

Монологічне мовлення – розгорнуте висловлювання однієї особи, що складається з низки висловів, між якими є логічний і лінгвістичний зв'язки. (Скалкін, 1983: с. 36).

Проте в методичній літературі існує думка, що в процесі природного мовного спілкування немає як «чистого» монологу, так і «чистого» діалогу, вони функціонують у взаємодії. Наприклад, І. Зимня подає монолог як частину діалогу, що завжди припускає наявність співрозмовника (Зимня, 1991).

Компетентність у монологічному мовленні – це здатність усно реалізувати мовленнєву комунікацію в монологічній формі в життєво важливих для певного віку сферах і ситуаціях відповідно до комунікативного завдання (Методичні рекомендації, 2016: 4). Формування компетентності в монологічному мовленні передбачає уміння іноземних студентів планувати, реалізувати та корегувати свою комунікативну поведінку під час утворення та видозмінювання українського мовлення в різних типах монологічних висловлювань згідно з конкретною ситуацією спілкування, мовленнєвого завдання та комунікативного наміру, а також правил спілкування в національно-культурній спільноті.

Монологічне мовлення характеризується безперервністю, композиційною складністю, завершеністю думки, логікою та послідовністю в поданні змісту монологу. З мовної точки зору – структурною завершеністю речень, постановкою правильного логічного наголосу у фразах, дотриманням граматичних правил, відносною повнотою висловлювання, розгорнутими та різними за структурою реченнями, складним синтаксисом, а також володіння мовними засобами для зв'язності тексту. Тому формування монологічного мовлення українською мовою складає певні труднощі для іноземних студентів. Значна роль у навчанні монологічного мовлення відводиться створенню мотивів та умов, що дають студентам можливість проявляти пізнавальну активність та бажання реально використовувати знання, уміння й навички. Стимулювання інтересів та мотивації у вивченні української мови як іноземної є однією з проблем занять з іноземцями. Тому на заняттях використовуються різні прийоми, методи, системи вправ для навчання монологічного мовлення.

У методиці вивчення іноземних мов виділяють три етапи формування монологічного мовлення на основі рівня висловлювання тих, хто вивчає мову. Кожен етап навчання монологічного мовлення охоплює нову якість висловлювання іноземних студентів, що формує зростання обсягу зразків мовлення, якими вони оперують.

На першому етапі на заняттях з іноземними студентами об'єднують прості короткі конструкції в цілісну структуру (понадфразову єдність). Наприклад, вивчаючи тему «Погода», кожен студент доповнює запропоноване викладачем висловлювання «Сьогодні тепло» такими фразами: «Світить сонце» «Небо безхмарне», «Небо голубе», «Вранці падав дощ», «На вулиці 25 градусів» та інші, які утворюють невеличкий текст на задану тему. Опрацьовуючи тему «Місто, в якому я живу» студенти, доповнюючи запропоновану їм

фразу «Я живу в Тернополі» пропонують такі конструкції: «Місто знаходиться на заході країни», «Розташоване на березі річки Серет», «Тернопіль заснував Ян Тарнавський в 1540 році», «Головна вулиця – Руська» і так далі. У цьому процесі викладач лише пропонує тему висловлювання, студенти самостійно будують речення. Завдання першого етапу – засвоїти й закріпити мовний матеріал теми, на його основі навчитися формулювати завершену думку, об'єднуючи декілька фраз.

На другому етапі навчання монологічного мовлення реалізується на основі використання опорних конструкцій різних типів: зображальних, вербальних чи комбінованих. Завдання цього етапу – навчити іноземних студентів, дотримуючись логічного зв'язку речень, переходити від одного мовленнєвого зразка до іншого, оскільки кожне наступне речення має доповнювати, пояснювати чи уточнювати попереднє.

У формуванні монологічного мовлення на заняттях послуговуємося ефективними вербальними опорними конструкціями – логіко-структурними схемами, які забезпечують послідовність та зв'язність висловлювань, ілюстрованими невербальними опорами, які тільки підказують тематику, певний зміст та послідовність висловлювання, чи змішаними вербально-зображальними опорними конструкціями (схематичний план міста з назвами певних місць, ментальні карти та інше). Наприклад, розповідь про себе чи своїх друзів, студенти будують на основі такої часткової (неповної) вербальної опори у вигляді підстановчої таблиці відкритого типу:

1. - Мене звати ...
- Я з ...
- Мені ... рік (роки, років).
- Я живу в ...
- Я навчаюся в ...
2. - Його / її звати ... .
- Він / вона з ... .
- Йому / їй ... рік (роки, років).
- Він / вона живе в ... .
- Він / вона навчається в ... .

Вивчаючи тему «Сім'я, родина», використовуємо опорну таблицю, за якою студенти описують членів своєї сім'ї чи родини (див. табл. 1).

Використання такої таблиці забезпечує логічний зв'язок речень, їхню граматичну правильність (мого тата, але мою маму; 50 років, але 51 рік, 52 роки; він лікар, але вона лікарка та інші), відповідний вибір усіх потрібних мовних засобів для побудови власного висловлювання.

Часто студентам пропонуються підстановчі таблиці відкритого типу. Наприклад,

Таблиця 1

1. Мого	тата брата діда дядька	звати	...
Мою	я маму сестру бабусю тітку		
2. Йому	...	рік / роки / років.	
3 Він	лікар. учитель. механік. ...		
Вона	лікарка. учителька. домогосподарка. ...		
4 Він	любить	читати книжки. дивитися фільми. співати. готувати їсти. подорожувати.	
Вона			

Пори року

У році є ... пори року: весна, ..., ... і ...

Кожна пора ... триває ... місяці і красива по-своєму. Весною природа ... На деревах появляються ... листя, птахи повертаються з ... країн. Небо стає ... Усе починає цвісти. Говорять, що весна – це ... пора року.

Після весни приходить літо. Літо – також ... пора року. Влітку тепло, особливо у червні та липні. Дні стають ..., а ночі коротші. Можна ходити у ліс, купатися, загоряти на ... Це час літніх канікул та подорожей. Люди ... місто, їдуть у гори, на берег ... чи у село.

Після літа приходить ... Дні зменшуються, а ночі стають ... Листя жовтіє і ... з дерев. Часто ... дощ, дме вітер.

Після осені приходить ... Взимку холодно, бере мороз, падає ... Дні стають дуже ... Люди ... одягаються.

Усі пори року приносять радість ...

На цьому етапі використовуються завдання, наприклад, побудувати монологічне висловлювання, послуговуючись запропонованим планом, ключовими словами, зображальними опорами (малюнками); конкретизація та уточнення сказаного (вправи на завершення чи придумування початку) та інші. Слід зазначити, що в ролі ключових слів найбільш ефективними є дієслова в потрібній формі відповідно до тексту. Якщо дієслово вимагає прийменникового керування, відповідний прийменник подається в опорі. Усі

опорні дієслова відображають послідовність розвитку дії в монологі.

На третьому етапі навчання монологічного мовлення студенти навчаються створювати монологічні висловлювання текстового рівня, що відповідають певному рівню володіння українською мовою як іноземною. Для цього етапу характерними є розвиток умінь виражати своє ставлення до подій та фактів, про які розповідає студент, висловлювати критичну оцінку, доводити правильність своїх думок, використання у висловлюванні елементів розмірковування, аргументів тощо. Слід зазначити, що на цьому етапі формування монологічного мовлення опорні конструкції не використовуються. Головне завдання третього етапу – навчити іноземних студентів створювати монологічні висловлювання текстового рівня різних типів. На занятті можна запропонувати погодитися чи не погодитися з твердженнями, обґрунтувавши свою думку, запропонованими викладачем. Наприклад, «Тернопіль – місто молоді», «Сноубординг – найбільш захопливий вид спорту», «Зима – найкраща пора року», «Книга – найкращий подарунок» та інші. Для роботи вдома можна запропонувати такі теми для розкриття: «Переваги та недоліки життя в місті та в селі», «Країна моєї мрії», «Забруднення довкілля», «Еко туризм» та інші.

Будуючи тексти, студенти вчать розвивати думку, передавати її засобами української мови, обґрунтовувати правильність своїх тверджень.

Основними видами монологічного мовлення залежно від комунікативної функції та характеру логіко-синтаксичних зв'язків між реченнями є опис, розповідь і роздум (міркування). Монолог-опис може бути конкретним і узагальненим, містити перерахування ознак і властивостей, описувати людину, природу, погоду, певні предмети тощо. Студенти навчаються оперувати цим типом мовлення під час вивчення тем: «Сім'я», «Погода», «Житло», «Місто» та інші. Монолог-розповідь є динамічним типом представлення розвитку подій, пригод, дій чи станів. Практикується студентами під час виконання завдань розповіді про себе і свою сім'ю, рідне місто, країну, плани на майбутнє та інше, висловлюючи свою думку. Монолог-міркування ведеться з метою дати обґрунтування дій, виявити їх причинний зв'язок, погодитися з тезою або обґрунтовано заперечити її. Завдання, які можуть виконуватися: переконати співрозмовника, навести докази «за» чи «проти» певної думки, спонукати співрозмовника до визначених дій.

Науковці виділяють два типи монологічного висловлювання: непідготовлене (подається відразу після одержання комунікативного завдання) і заздалегідь підготовлене. Звичайно, на початковому етапі навчання використовується тільки непідготовлене монологічне мовлення, яке переважає і на другому, на третьому етапі використовуються обидва види монологічного мовлення. Висловлювання студентів про себе, сім'ю, своє місто, країну належать до непідготовленого монологічного типу, оскільки їм не потрібно підшукувати інформацію. Вправи, які використовуються на першому та другому етапах навчання монологічного мовлення, готують студентів до побудови висловлювань такого

типу. Висловлювання, наприклад, на суспільно-політичну чи країнознавчу тематику потребують попередньої підготовки студентів-іноземців і практикуються на третьому етапі навчання монологічного мовлення.

У методичній літературі (Скляренко та інші, 1988) виділяють наступні основні показники сформованості загального вміння укладати зв'язне монологічне висловлювання: уміння з'єднувати декілька мовленнєвих зразків, використовуючи певну логічну схему, наприклад: Хто це? Який він? Що робить? Де робить? Як робить? та інші; уміння досить повно висловлюватись відповідно до запропонованої комунікативної ситуації; уміння правильно, відповідно до принципу комунікативної достатності, сформулювати своє висловлювання мовними засобами мови, яку вивчають; уміння оптимально використовувати мовний матеріал (лексичний, граматичний) певної теми; уміння оптимально використовувати раніше вивчений матеріал даної теми, свідомо здійснюючи перенесення набутих знань, навичок і вмінь на нову ситуацію; уміння залучати для викладу певної теми матеріал суміжних тем, розширюючи й поглиблюючи її, комбінуючи й варіюючи матеріал за формою та за змістом.

Висновки. Навчання монологічного мовлення на заняттях української мови як іноземної – послідовна робота формування в іноземних студентів умінь правильно, логічно будувати зв'язне висловлювання українською мовою з використанням на заняттях прийомів, методів, комплексу вправ, які сприяють розвитку комунікативних компетенцій студентів. Навчання монологічного мовлення (як і діалогічного) іноземців неможливе без урахування вимог комунікативного підходу в навчанні спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баркасі В. В., Каленюк С. О., Коваленко О. В. Словник лінгвістичних термінів для студентів філологічних факультетів. Миколаїв, 2017. 192 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк, 2012. 350 с.
4. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам. Москва : Просвещение, 1991. 222 с.
5. Методичні рекомендації до навчання іншомовного професійно орієнтованого монологічного мовлення студентів технічних університетів / Ставицька І. В. та ін. Київ : НТУУ «КПІ», 2016. 67 с.
6. Основы теории коммуникации: учебник / под ред. Василика М. А. Москва, 2005. 615 с.
7. Скалкин В. Л. Обучение монологическому высказыванию. Киев : Радянська школа, 1983. 119 с.
8. Скляренко Н. К., Онищенко Е. И., Захарова С. Л. Обучение речевой деятельности на английском языке в школе. Киев, 1988. 150 с.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

REFERENCES

1. Barkasi V. V., Kaleniuk S. O., Kovalenko O. V. Slovnyk linhvistychnykh terminiv dlia studentiv filolohichnykh fakultetiv [Dictionary of linguistic terms for students of philological faculties]. Mykolaiv, 2017. 192 p. [in Ukrainian].
2. Hanych D. I., Oliinyk I. S. Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Dictionary of linguistic terms]. Kyiv : Vyshcha shkola, 1985. 360 p. [in Ukrainian].
3. Zahnitko A. Slovnyk suchasnoi linhvistyky : poniattia i terminy [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Donetsk, 2012. 350 p. [in Ukrainian].
4. Zimnyaya I. A. Psihologiya obucheniya inostrannym yazyikam [Psychology of teaching foreign languages]. Moskva : Prosveshchentye, 1991. 222 p. [in Russian].
5. Metodychni rekomendatsii do navchannia inshomovnoho profesiino oriantovanoho monolohichnoho movlennia studentiv tekhnichnykh universytetiv / Stavytska I. V. ta in. [Methodical recommendations for teaching foreign language professionally oriented monologue speech to students of technical universities]. Kyiv : NTUU «KPI», 2016. 67 p. [in Ukrainian].
6. Osnovy teorii kommunikatsii: uchebnyk / pod red. Vasilika M. A. Moskva, 2005. 615 p. [in Russian].
7. Skalkin V. L. Obuchenie monologicheskomu vyiskazyvaniyu [Monologue teaching]. Kiev : Radyanska shkola, 1983. 119 p. [in Russian].
8. Sklyarenko N. K., Onischenko E. I., Zaharova S. L. Obuchenie rechevoy deyatel'nosti na angliyskom yazyike v shkole [Teaching speech activity in English at school]. Kiev, 1988. 150 p. [in Russian].
9. Shulzhuk K. F. Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of the Ukrainian language]. Kyiv : VTs «Akademiia», 2004. 408 p. [in Ukrainian].